

Willy Dahl:

BERGEN DA OG NÅ

Edvard Grieg kan, for alt vi vet, ha vært nordmann nr. 1.300.001 da han ble født i 1843. Av dem bodde ca 22.000 i Bergen. Det er omtrent ti ganger så mange av oss i dag, men faktisk var byen den gangen tettere befolket; de 22.000 bodde i et begrenset område på begge sider av Vågen, det vi i dag kaller "Sentrum".

I århundrer hadde byen vært den største i Norge, et lokalt og internasjonalt handelssentrum, med fisk som den viktigste eksportvaren. I selvstendighetsåret 1814 var den fremdeles den største, men i 1843 var den akkurat blitt degradert til andre plass. Hovedstaden Kristiania, dagens Oslo, vokste mye raskere. Alle de nye offentlige institusjonene holdt til der: Stortinget, sentraladministrasjonen, og det eneste universitetet i landet. I en hovedstadsavis ble Bergen beskrevet som en by der ingenting forandret seg, der folk gikk til sin daglige dont som de hadde gjort i århundrer. Byen var nærmest et koselig, søvnig lite sted et eller annet sted på vestkysten.

Men byen manglet ikke kulturinstitusjoner. Den hadde et teater, bygget i 1800 for en forening av teater-amatører, med 900 sitteplasser. Gamle bergensere av i dag husker bygningen godt: Den hadde en tid vært i bruk som kino da en britisk bombe kom ut av kurs en høstnatt i 1944 og huset ble totalt ødelagt. På den tiden da vesle Edvard ble født var teateret bare av og til i bruk, av danske skuespillere på turné i det fjerne nord, men i 1850 ble det første norske teater grunnlagt der - med ordet "norsk" i navnet fordi skuespillerne snakket morsmålet sitt. Det var scenen der Henrik Ibsen gikk læreårene sine som dramaturg. Byen hadde også et symfoniorkester som mønstret omkring 40 instrumenter, de fleste traktert av amatører. Og den hadde et billedgalleri, en pen liten samling - som imidlertid bare var åpen for medlemmer. Folk som var interessert i kunst, men ikke hadde penger til å kjøpe malerier for, måtte vente helt til 1890 før de slapp inn i de hellige haller. Jeg håper dette gir en viss forestilling om hva slags by det var Edvard Grieg vokste opp i. Men bildet stemmer bare for de første årene hans. Da han ble skolegutt, var byen inne i en utvikling som i løpet av den andre halvdel av 1800-tallet forandret byen radikalt.

Det som skjedde, var den industrielle revolusjonen. Av og til hadde nok

bergenserne sett den nye tids dampskip på havnen, men i 1852 ble et bergensk dampskipsselskap grunnlagt, og i 1856 begynte bergenserne å bygge dampskip - på et verft som alt i 1880 sysselsatte over 500 arbeidere. Ny, tung industri vokste frem i byen og omegnen - støperier, maskinverksteder og tekstilfabrikker. I en tid da de fleste norske redere fortsatte med seilskip, så bergenserne fremover og bygget og kontraherte dampere. Resultatet var at ved slutten av århundret var Bergen den ledende sjøfartsbyen i landet.

Samtidig ble de kommunale og de andre offentlige tjenestene modernisert. Unge Edvard var sikkert en av tilskuerne da den første fontenen begynte å plaske midt i sentrum, med vann i rør fra byfjellene. Et år etter så han det første gasslyset bli tent, og et år etter det igjen ble det første telegrafkontoret åpnet. I ungdomsårene reiste han mye i Europa, så han hadde sikkert snakket i telefon da Bergen fikk sin i 1882, og sannsynligvis var han ikke noe særlig imponert da jernbanelinjen til Voss - en smalsporet stump på omkring 100 kilometer - ble åpnet for trafikk i 1883. Men han kan ikke ha unngått å legge merke til hvor fort byen forandret seg. (Men hovedstaden hadde fått sin første jernbane en mannsalder tidligere, med forbindelse til Sverige og kontinentet noen år senere. Først i 1909 ble linjen mellom Bergen og Kristiania åpnet - med den bergenske kommentar: Hovedstaden er ikke lenger isolert ...)

På Griegs tid var Norge og Bergen eksotiske reisemål for turister utenfra. Det finnes et helt bibliotek av reisebøker som skildrer de spennende opplevelsene forfatterne hadde hatt der oppe i nord, og flere av dem gjør et poeng av den blandingen av tradisjon og modernitet de møtte. Her er et sitat fra den profesjonelle turist Richard Lovett, hentet fra hans Norwegian Pictures, utgitt i 1890. Han ankommer Bergen ved midnattstider:

Det var ikke mørkt, og fløttmennene var like villige til å ro oss over havnen til bryggen inne ved Torget som om det hadde vært ved middagstider. Det var et merkelig syn. Mestedelen av byen sov. Vi rodde forbi gamle sjøhus av tre, som ruvet utydelig i tåken, forbi svære moderne dampere med alle lys sløkket, forbi de merkelige "jektene" som tydelig var lastet med fisk, til vi kom innerst i havnen; og et par minutter etterpå gikk vi oppover det brede Torget, markedsplassen.

I disse få linjene bruker han ordet "merkelig" to ganger. Dagen etter, da han ser byen i dagslys, observerer han kontrastene igjen:

Overalt byr Bergen på utsyn som er en forunderlig blanding av gammelt og moderne, av handel og natur: Ett øyeblikk hviler blikket på de evige fjellene, i neste på travle forretninger; ett øyeblikk ser du det nyeste jerdampskip fra et verft ved Clyde, og det neste et fartøy med nøyaktig de samme linjene som norske farkoster hadde før slaget ved Hastings.

Mr. Lovett var en våken og nøyaktig observatør, som det vil gå frem av det følgende:

Innbyggerne i Bergen er mindre flegmatiske og mer tilbøyelige til å vise ytre tegn på godt humør enn folk ellers i Norge. Det er mye liv i gatene; ansiktene er åpne og intelligente, og byen legger stor vekt på å gi ungdommen god utdanning.

For nå å vende tilbake til det egentlige emnet: Det er nesten unødvendig å si at forandringene betydde vekst. I 1855 hadde Bergen 26.500 innbyggere. I 1915 bodde det 78.000, nesten tre ganger så mange, på det samme området. Bare 60% av dem var født i Bergen; de øvrige 40% var innflyttere, de fleste av dem fra landdistriktene på vestkysten. Mine foreldre var ikke født i Bergen; de var to og seks år gamle da mine besteforeldre flyttet til byen.

Veksten førte naturligvis med seg forandringer i byens ytre - men her begrenser jeg meg til et område der forandringene ikke kom like raskt, nemlig kunststartene.

Tilbake til året 1843. Den dominerende retningen i alle kunststartene, i musikk, litteratur og billedkunst, var nasjonalromantikken. I perioden da nasjonen opplevde begynnende industrialisering og modernisering, søkte malere, diktere og komponister til motiver og tema fra det gamle bondesamfunnet - og fra den uberørte natur. Jeg er ikke sosiolog, og jeg er ikke noen ekspert på kunstens sosialhistorie, men jeg synes nok det er tankevekkende at nasjonalromantikken fortsatte å florere i tiår etter at

landet - særlig da byene - var begynt å komme på høyde med det samtidige Europa. De fleste av dere som deltar i denne kongressen, vet mer om Grieg og Griegs musikk enn jeg gjør, men jeg tar meg likevel den frihet å minne om den diskusjonen vi hadde her i landet for femti år siden om musikken Grieg skrev til Ibsens Peer Gynt. Iscenesetteren Hans Jacob Nilsen syntes Griegs musikk var fantastisk i seg selv - men helt ubrukelig til skuespillet; Peer Gynt var, etter hans mening, et angrep på nasjonalromantikken og dens verdier - som Grieg forsvarte og forskjønnnet.

Det får nå være som det være vil; problemet er hvordan vi kan forklare denne romantiske seiglivetheten. Vi kan ikke avskrive den som rett og slett nostalgi. Mer sannsynlig er det at vi her finner et utslag av viljen til å bygge en ny nasjon: Kunststartene fungerte politisk ved at de gav den nylig selvstendige nasjonen tilbake dens historie og tradisjoner.

Og her er det at noen tenker: Hva har dette å gjøre med temaet "Bergen da og nå?"

Svaret er at kontrastene - eller heller: konfrontasjonene - mellom tradisjon og fornyelse er sterkere, eller i hvert fall føles sterkere, her i Bergen enn i de fleste andre norske byer.

Byen som hadde 78.000 innbyggere i 1915 har i dag vokst til en storby som gir ly til omkring 220.000 mennesker. I 1972 slukte den nabokommunene, og i dag har den en størrelse på 464 kvadratkilometer, hvorav 200 er klassifisert som "skog". Det som på Griegs tid representerte fremskritt og modernisering, er i dag i nedgang: Den tradisjonelle tungindustrien blir demontert. Verftet fra 1856, for 30 år siden byens største arbeidsplass, med mer enn 3.000 ansatte, er i dag nedlagt og ombygget til et messesenter. Tekstilindustrien er så å si forsvunnet. Shipping har overlevd fordi noen av rederne i tide forstod at fremtiden ligger i spesialisering. Selvfølgelig betyr oljevirkosomheten mye økonomisk, men der er Bergen en filialby, de store beslutningene blir tatt annetsteds. Fødevarerindustrien har vokst, særlig da fiskeforedling, men den er ikke lenger den største inntektskilden, som for eksempel i 1843. Det som virkelig har vokst, er bank- og finansvirksomhet, - men da snakker vi igjen om filialer. Turisme er en stadig voksende inntektskilde. Og selvfølgelig er offentlige tjenester, og undervisnings- og forskningsinstitusjoner på vannersiden. De står for 25% av yrkesbefolkningen. Universitetet i Bergen, grunnlagt i 1946, er et godt

eksempel. For førti år siden hadde det 800 studenter. I dag har det 16.000.

Byen har altså forandret seg radikalt gjennom den siste mannsalderen. Programmet for denne konferansen ser ut til å være svært pakket, men deltakerne vil nok kunne observere at i noen henseender er livet her i byen svært likt det vi finner i andre europeiske og amerikanske byer. Vi kjøper maten vår i supermarkeder som ikke er så veldig forskjellige fra dem i Brussel eller Washington, vi kjører samme slags biler og vi har de samme parkeringsproblemer. Føl Dem endelig som hjemme! Men konflikten mellom det gamle og det nye, mellom historie og fremtid, mellom tradisjon og utvikling - den konflikten synes meg å være skarpere og mer uttalt her i byen enn i flere andre europeiske byer jeg kjenner. Viljen til å rive ned og bygge nytt er svært sterk her i byen, og også viljen til å bygge nye og større veier - fire kjørefelt, seks kjørefelt, åtte kjørefelt - inn til et by-sentrum som ikke har vokst noe særlig siden Griegs dager.

Jeg er ikke sikker på om han ville ha likt alt han så, dersom vi kunne hente ham tilbake fra evigheten og vise ham alt som har hendt her. Men noe ville han ha likt. De tre kulturinstitusjonene fra hans tid har vi fremdeles, men de har vokst og blitt større. Teateret, bygget i 1909, har tre scener, vi har et ballett-ensemble, og flere lokaler er i bruk til kabareter og miniatyre-forestillinger. Billedkunstens husvære har ekspandert radikalt: Fem store bygninger rundt den vesle sjøen i sentrum har avløst det beskjedne galleriet som ble åpnet for publikum i 1890. Og det filharmoniske orkesteret, det som Grieg ledet 1880-82, har vokst fra 45 musikere i 1945 til omkring 90 i dag. Jeg er nokså sikker på at han ville ha likt den hallen som ble tatt i bruk i 1978 og som bærer hans navn, og kanskje ville han ha følt seg smigret når han fikk vite at på hans 150-årsdag i 1993 skiftet Musikk-konservatoriet navn til Grieg-akademiet og ble en del av universitetet.

Helt fra begynnelsen har byen Bergen vært den mest internasjonale og den mest internasjonalt innstilte by i Norge. I århundrer var utenrikshandel selve byens eksistensgrunnlag, og det har gjort at vi her i byen er vidåpne for impulser og innflytelse utenfra. Det kan da interessere - eller overraske - noen å høre at selv om et flertall av bergenserne stemte Ja til den europeiske unionen i 1994, var det flertallet mindre enn i 1972. Det var flere av oss som stemte Nei.

Dét har kalt på mange slags forklaringer. To av dem tar som utgangspunkt

forandringene som byen har gjennomgått siden 1970-årene - det at tradisjonell industri er blitt erstattet med helse og omsorg, for å sette saken på spissen. Ja-folkene vil her hevde at offentlig ansatte og sosialarbeidere er skremt av tanken på konkurranse - de frykter at de ikke vil kunne hamle opp med markedskreftene. Nei-siden peker på at siden 1972 har undervisningsnivået stadig steget - så selvfølgelig var det flere som stemte Nei.

Begge disse teoriene er svært forenklende, for å si det mildt. Men vi behøver ikke å bry oss med dem akkurat her, fordi at når det dreier seg om kulturell innflytelse utenfra, sier vi enstemmig Ja-takk. Husk at det vesle amatør-orkesteret spilte europeisk samtidsmusikk - Haydn og Mozart - i 1790-årene. Denne konferansen, i Griegs navn og ånd, er i seg selv en del av, og et bevis på, denne slags internasjonalisme. Derfor kan vi si: velkommen til den blandingen av lokalpatriotisme og global åpenhet som er - Bergen.